

KETMA-KET TARJIMADA QISQA YOZUVDAN FOYDALANISH USULLARI

Bo‘riqulov Samandar Botir o‘g‘li

Termiz davlat universiteti talabasi

boriqulov08@icloud.com

Ramazanov Shohruh Nusratillo o‘g‘li

Termiz davlat universiteti o‘qtuvchisi

rshakhrookh@gmail.com

Annotatsiya

Ketma-ket tarjima jarayonida qisqa yozuvlardan samarali foydalanish tarjimonning ish sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola qisqa yozuvlarni olishning turli usullari, ularning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qiladi. Unda tarjimonlar uchun eslab qolish qobiliyatini yaxshilash, ma'lumotlarni tuzilmalashtirish va tezkor qayta ishlashga yordam beradigan amaliy tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari ketma-ket tarjimada yozuvlardan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Ketma-ket Tarjima, Qisqa Yozuvlar, Tarjimonlik Ko'nikmalari, Eslab Qolish, Ma'lumotni Qayta Ishlash, Yozuv Usullari, Tarjima Nazariyasi, Kommunikatsiya

Abstract

This article explores the methods of effective note-taking in consecutive interpreting, a critical skill for enhancing the quality and accuracy of interpretation. It delves into various techniques employed by interpreters to capture key information, analyzing their respective advantages and disadvantages, and discussing their impact on cognitive load. The study provides practical strategies for interpreters to optimize their note-taking systems, improve memory retention, and facilitate the structured recall of complex

information. Emphasizing the importance of personalized note-taking approaches, the paper offers insights into developing efficient methods that support real-time information processing and delivery. Ultimately, the research aims to contribute to the professional development of interpreters by outlining best practices for utilizing short notes in challenging consecutive interpreting scenarios.

Keywords: Consecutive Interpreting, Note-Taking, Interpreting Skills, Memory Retention, Information Processing, Cognitive Load, Translation Studies, Communication Strategies

Аннотация

Данная статья посвящена методам эффективного использования кратких записей в последовательном переводе, что является ключевым фактором повышения качества и точности работы переводчика. В ней анализируются различные подходы к ведению записей, их преимущества и недостатки, а также влияние на когнитивную нагрузку переводчика. Представлены практические рекомендации по оптимизации систем записи, улучшению запоминания и структурированию сложной информации для быстрого воспроизведения. Исследование подчеркивает важность индивидуального подхода к ведению записей и предлагает инновационные стратегии для повышения их эффективности в условиях последовательного перевода.

Ключевые слова: Последовательный Перевод, Краткие Записи, Навыки Переводчика, Запоминание Информации, Обработка Информации, Когнитивная Нагрузка, Теория Перевода, Коммуникация

Kirish

Ketma-ket tarjima og'zaki axborotni asl xabar to'liq yetkazilgandan so'ng boshqa tilga tarjima qilish jarayonini anglatadi [1]. Bu usul tarjimondan ma'ruzachining umumiy g'oyalarini yoki kamida asosiy paragraf kabi muhim qismini diqqat bilan tinglashni talab qiladi. Shundan so'ng, tarjimon nutqni tinglash bosqichida olingan yozuvlardan

foydalangan holda tarjima qiladi. Ushbu jarayonda tarjimon ketma-ket gapirib, asosiy ma'ruzachi nomidan harakat qiladi. Odatda, ma'ruzachi bir nechta gapni aytib, so'ngra tarjimonga tarjimani taqdim etish uchun to'xtaydi. Ketma-ket tarjimaning samarali bo'lishi uchun asosiy talab ma'ruzachining to'liq nutqini eshitgandan so'ng barcha ma'lumot mazmunini aniq saqlab qolish qobiliyatidir [1]. Bu esa tarjimonning xotira qobiliyatlariga yuqori talablar qo'yadi va murakkab kognitiv yukni keltirib chiqaradi.

Ushbu murakkabliklarni hisobga olgan holda, ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish nafaqat yordamchi vosita, balki professional tarjimonning ajralmas ko'nikmasi hisoblanadi. Qisqa yozuv, ma'lumotni eslab qolish va uni keyinchalik aniq qayta tiklash uchun tizimli va ixcham usulni taqdim etadi. Garchi tarjimonlar ba'zan keng qamrovli yozma qaydlarsiz ham tarjima qilishlari mumkin bo'lsa-da, xotiraga tayanib, nutq mazmunini to'g'ri eslab qolish va qayta ishlab chiqarish uchun, qisqa yozuv ayniqsa uzoq va murakkab nutqlarda ma'lumotning to'liqligi va aniqligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi [1]. U tarjimonning kognitiv yukini kamaytirishga, asosiy g'oyalarni, faktlarni, raqamlarni va munosabatlarni tizimlashtirishga yordam beradi, shu bilan birga tarjima jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi.

Shu bois, ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan samarali foydalanish usullarini chuqur o'rganish va tahlil qilish zamonaviy tarjimonlik amaliyotida alohida dolzarblikka ega. Ushbu maqola qisqa yozuvning nazariy asoslari, asosiy prinsiplari, samarali texnikalari, vizual komponentlari, psixolingvistik jihatlari hamda uni o'rgatish metodikasi va amaliy tavsiyalarini atroflicha ko'rib chiqishni maqsad qilgan. Tadqiqot tarjimonlarning ushbu muhim ko'nikmani rivojlantirishlari uchun ilmiy asoslangan yo'nalishlarni taqdim etishga intiladi, shu orqali ularning professional faoliyatida yuqori sifatli va ishonchli tarjimani ta'minlashga hissa qo'shadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish usullari bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu ko'nikmaning nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va pedagogik jihatlari o'g'ra oid chuqur tushunchalarni taqdim etadi. Tarjimonlik nazariyasi va amaliyoti sohasida qisqa

yozuvning o‘rni uzoq vaqtdan beri muhokama qilinib kelinadi, biroq so‘nggi yillarda, ayniqsa 2020-yildan keyin nashr etilgan tadqiqotlar, uning kognitiv jarayonlarga ta’siri, samaradorlikni oshirish usullari va o‘qitish metodikasi bo‘yicha yangi yondashuvlarni ilgari surmoqda. Ketma-ket tarjimaning murakkabligi, xususan, ma’ruzachining to‘liq nutqini eshitgandan so‘ng barcha ma’lumot mazmunini aniq saqlab qolish zarurati [1], qisqa yozuvni tarjimonning asosiy vositalaridan biriga aylantirgan. Bu esa tarjimonning xotira qobiliyatlariga yuqori talablar qo‘yadi va murakkab kognitiv yukni keltirib chiqaradi. Shu sababli, qisqa yozuv nafaqat yordamchi vosita, balki professional tarjimonning ajralmas ko‘nikmasi sifatida tan olingan.

Qisqa yozuvning nazariy asoslari asosan kognitiv yuk nazariyasi, ishchi xotira modellari va axborotni qayta ishlash nazariyasi bilan chambarchas bog‘liq. So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, qisqa yozuv tarjimonning kognitiv yukini sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi, bu esa ularga nutqning mazmuniga chuqurroq e’tibor qaratish va uni tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, Chen va Li (2021) o‘z tadqiqotlarida qisqa yozuvdan foydalanish tarjimonning eslab qolish qobiliyatini oshiribgina qolmay, balki tarjima jarayonida yuzaga keladigan stress darajasini ham pasaytirishini aniqlaganlar [2]. Ular qisqa yozuvni tashqi xotira yordamchisi sifatida ko‘rib chiqib, u miyaning ma’lumotni saqlash uchun sarflaydigan resurslarini kamaytirib, uni tahlil va sintez qilishga yo‘naltirishini ta’kidlaydilar. Bu esa tarjimonning nutqning asosiy g‘oyalarini, faktlarni, raqamlarni va munosabatlarni tizimlashtirishga yordam beradi, shu bilan birga tarjima jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi. Bundan tashqari, Vang va Chjan (2022) ishchi xotira modelini qo‘llagan holda, qisqa yozuvning fonologik halqa va vizual-fazoviy eskiz taxtasi kabi komponentlarga ta’sirini o‘rganganlar [3]. Ularning xulosasiga ko‘ra, qisqa yozuv vizual-fazoviy eskiz taxtasining imkoniyatlarini kengaytirib, og‘zaki ma’lumotni vizual shaklga o‘tkazish orqali xotirada saqlash muddatini uzaytiradi va eslab qolish aniqligini oshiradi.

Qisqa yozuvning samarali texnikalari va prinsiplari bo‘yicha adabiyotlar tahlili Rozan (1956) va Seleskovitch (1975) kabi klassik nazariyotchilarning ishlariga asoslanadi, ammo so‘nggi yillarda bu prinsiplar zamonaviy kognitiv fan yutuqlari bilan boyitilmoqda.

Masalan, Kim va Park (2020) qisqa yozuvning asosiy prinsiplarini qayta ko‘rib chiqib, ularni "ma'lumotni siqish", "ma'no yo'naltirilganlik" va "shaxsiylashtirish" kabi uchta asosiy ustunga ajratganlar [4]. Ma'lumotni siqish deganda, tarjimonning nutqdagi ortiqcha so'zlarni olib tashlab, faqat asosiy ma'lumotni, ya'ni kalit so'zlarni, g'oyalarni va munosabatlarni yozib olish qobiliyati tushuniladi. Ma'no yo'naltirilganlik esa, tarjimonning so'zlarning o'zini emas, balki ularning ortidagi ma'noni, kontekstni va intensionallikni yozib olishga e'tibor qaratishini anglatadi. Shaxsiylashtirish prinsipi esa har bir tarjimonning o'ziga xos qisqa yozuv tizimini, ya'ni o'zining shaxsiy belgilarini, qisqartmalarini va tuzilmalarini yaratish muhimligini ta'kidlaydi. Bu shaxsiylashtirilgan tizim tarjimonning kognitiv yukini yanada kamaytiradi va eslab qolish jarayonini tezlashtiradi.

Belgilar, qisqartmalar va tuzilma qisqa yozuvning vizual komponentlari sifatida alohida o'rganiladi. Adabiyotlarda turli xil belgilar tizimlari, masalan, Rozan tomonidan taklif qilingan vertikal yozuv, mantiqiy bog'lanishlar va boshqa grafik elementlar keng muhokama qilinadi. Biroq, so'nggi tadqiqotlar bu elementlarning samaradorligini empirik jihatdan baholashga ko'proq e'tibor qaratmoqda. Masalan, Liu va Vang (2023) turli xil belgilar va qisqartmalarning tarjima aniqligiga ta'sirini o'rganib, standartlashtirilgan belgilar tizimiga ega bo'lgan tarjimonlar, o'z-o'zidan yaratilgan tizimlarga ega bo'lganlarga qaraganda, ma'lumotni aniqroq eslab qolishini aniqlaganlar [5]. Biroq, ular shuningdek, haddan tashqari standartlashtirish ijodkorlikni cheklashi va tarjimonning shaxsiy uslubini bostirishi mumkinligini ham ta'kidlaydilar. Shu sababli, optimal yondashuv standartlashtirilgan asosiy belgilar to'plamini shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirish imkoniyati bilan birlashtirishdan iborat. Qisqa yozuvning tuzilmasi ham muhim rol o'ynaydi. Vertikal yozuv, indentatsiya va turli darajadagi ma'lumotlarni ajratish kabi usullar nutqning ierarxik tuzilishini aks ettirishga yordam beradi. Jang va Kim (2021) tadqiqotida, nutqning mantiqiy tuzilishini aks ettiruvchi vizual tartibga ega bo'lgan qisqa yozuvlar tarjimonlarga ma'lumotni qayta tiklashda sezilarli darajada yordam berishi isbotlangan [6]. Bu esa tarjimonning nutqning asosiy g'oyalarini, ikkinchi darajali ma'lumotlarni va ularning o'zaro bog'liqligini tezda aniqlashiga imkon beradi.

Qisqa yozuvning psixolingvistik jihatlarini, xususan, kognitiv jarayonlar va xotira bilan bogʻliq masalalar, soʻnggi yillarda chuqur oʻrganilmoqda. Tarjimonning nutqni tinglash, tahlil qilish, yozib olish va keyinroq qayta tiklash jarayonlari murakkab kognitiv yukni tashkil etadi. Adabiyotlarda qisqa yozuvning bu jarayonlarga qanday taʼsir qilishi turli xil eksperimental usullar yordamida oʻrganilmoqda. Masalan, Li va Vang (2020) fMRI (funktsional magnit-rezonans tomografiya) yordamida qisqa yozuvdan foydalanish paytida miya faoliyatini oʻrganib, u nutqni qayta ishlash bilan bogʻliq miya sohalaridagi kognitiv yukni kamaytirishini aniqlaganlar [7]. Bu shuni koʻrsatadiki, qisqa yozuv nafaqat tashqi yordamchi, balki miyaning oʻziga xos qayta ishlash strategiyalarini oʻzgartiruvchi vosita hamdir. Bundan tashqari, qisqa yozuv xotiraning kodlash va qayta tiklash bosqichlariga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Yozib olish jarayoni maʼlumotni chuqurroq kodlashga yordam beradi, chunki tarjimon uni yozish uchun tahlil qilishi va qayta shakllantirishi kerak. Keyinchalik, yozuvlar maʼlumotni qayta tiklash uchun kuchli vizual eslatma boʻlib xizmat qiladi. Chjan va Xu (2022) tarjimonlarning xotira strategiyalarini oʻrganib, qisqa yozuvdan foydalanish ularning semantik va epizodik xotira imkoniyatlarini oshirishini, ayniqsa uzoq va murakkab nutqlarda maʼlumotning toʻliqligi va aniqligini taʼminlashda hal qiluvchi rol oʻynashini taʼkidlaydilar [8]. Bu esa tarjimonning kognitiv yukini kamaytirishga, asosiy gʻoyalarni, faktlarni, raqamlarni va munosabatlarni tizimlashtirishga yordam beradi, shu bilan birga tarjima jarayonining uzluksizligini taʼminlaydi.

Qisqa yozuvni oʻrgatish metodikasi va amaliy tavsiyalar boʻyicha adabiyotlar tahlili ushbu koʻnikmani samarali oʻzlashtirish uchun turli pedagogik yondashuvlarni koʻrib chiqadi. Anʼanaviy ravishda, qisqa yozuvni oʻrgatishda Rozan va Seleskovitch usullari asos qilib olingan. Biroq, soʻnggi yillarda, ayniqsa 2020-yildan keyin, bu metodikalar zamonaviy taʼlim nazariyalari va texnologik imkoniyatlar bilan boyitilmoqda. Masalan, Guo va Sun (2023) qisqa yozuvni oʻrgatishda bosqichma-bosqich yondashuvni taklif qilib, avval oddiy belgilar va qisqartmalarni oʻzlashtirish, soʻngra ularni murakkabroq tuzilmalar va mantiqiy bogʻlanishlar bilan birlashtirish muhimligini taʼkidlaydilar [9]. Ular, shuningdek, talabalarga oʻzlarining shaxsiy qisqa yozuv tizimlarini yaratishga imkon berish, shu bilan birga umumiy prinsiplarga rioya qilishni ragʻbatlantirish zarurligini qayd

etadilar. Amaliy tavsiyalar qatorida, muntazam mashq qilish, turli mavzulardagi nutqlarni yozib olish, o'z yozuvlarini tahlil qilish va tajribali tarjimonlarning yozuvlarini o'rganish muhimligi ta'kidlanadi. Bundan tashqari, Sun va Chjan (2021) virtual reallik (VR) va sun'iy intellekt (AI) asosidagi platformalardan foydalangan holda qisqa yozuvni o'rgatishning yangi usullarini tadqiq qilganlar [10]. Ularning tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, bu texnologiyalar talabalarga real vaqt rejimida qayta aloqa berish, ularning xatolarini aniqlash va yozuv ko'nikmalarini tezroq rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan sezilarli afzalliklarni taqdim etadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish tarjimonlik mahoratining markaziy elementi bo'lib, uning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. Bularga tarjimonning kognitiv qobiliyatlari, yozuv tizimining tuzilishi, belgilar va qisqartmalarning shaxsiylashtirilishi, shuningdek, o'qitish metodikalarining sifati kiradi. Biroq, mavjud adabiyotlarda hali ham bir qator ochiq savollar mavjud. Masalan, turli til juftliklarida qisqa yozuvning o'ziga xos xususiyatlari, madaniy kontekstning yozuv uslublariga ta'siri va tarjimonning hissiy holatining yozuv sifatiga ta'siri bo'yicha chuqurroq empirik tadqiqotlar talab etiladi. Bundan tashqari, qisqa yozuvni baholashning ob'ektiv mezonlarini ishlab chiqish va uning tarjima sifatiga bevosita ta'sirini aniqroq o'lchash bo'yicha tadqiqotlar ham dolzarb hisoblanadi. So'nggi yillarda neyroilmiy usullardan (masalan, EEG, fMRI) foydalangan holda qisqa yozuv jarayonida miya faoliyatini o'rganishga qiziqish ortib bormoqda, bu esa ushbu murakkab kognitiv faoliyatning ichki mexanizmlarini tushunishga yangi imkoniyatlar ochadi. Ushbu tadqiqotlar tarjimonlarning ushbu muhim ko'nikmani rivojlantirishlari uchun ilmiy asoslangan yo'nalishlarni taqdim etishga intiladi, shu orqali ularning professional faoliyatida yuqori sifatli va ishonchli tarjimini ta'minlashga hissa qo'shadi.

Xulosa qilib aytganda, ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish usullari bo'yicha adabiyotlar tahlili ushbu sohadagi boy nazariy va amaliy bilimlarni namoyish etadi. Zamonaviy tadqiqotlar qisqa yozuvning kognitiv yukni kamaytirish, xotira samaradorligini oshirish va tarjima aniqligini ta'minlashdagi hal qiluvchi rolini tasdiqlaydi. Belgilar tizimlarining samaradorligi, yozuv tuzilmasining ahamiyati va

shaxsiylashtirishning o‘rni bo‘yicha empirik dalillar tobora ortib bormoqda. Shuningdek, qisqa yozuvni o‘rgatish metodikasi ham texnologik innovatsiyalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan boyitilmoqda. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu sohadagi mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishga va tarjimonlik amaliyotini yanada takomillashtirishga qaratilishi lozim. Bu esa tarjimonlarning professionalligini oshirishga va global miqyosda samarali kommunikatsiyani ta’minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish usullarini nazariy-tahliliy va sintetik yondashuv asosida o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi mavjud ilmiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish, ulardagi asosiy tushunchalar, prinsiplar, texnikalar va pedagogik yondashuvlarni sintez qilish orqali ketma-ket tarjimonlar uchun qisqa yozuv mahoratini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan yo‘nalishlarni taqdim etishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun qisqa yozuvning nazariy asoslari, samarali texnikalari, vizual komponentlari, kognitiv jarayonlar bilan bog‘liqligi hamda o‘qitish metodikasi atroflicha ko‘rib chiqildi. Tadqiqot yondashuvi mavzuning murakkabligini va uning ko‘p qirrali tabiatini hisobga olgan holda tanlandi, chunki qisqa yozuv nafaqat lingvistik, balki kognitiv va pedagogik jihatlarni ham o‘z ichiga oladi.

Ketma-ket tarjimada qisqa yozuvning nazariy asoslari va funksional ahamiyati zamonaviy kognitiv fan nuqtai nazaridan qanday izohlanadi?

Qisqa yozuvning samarali prinsiplari, texnikalari va vizual komponentlari (belgilar, qisqartmalar, tuzilma) qanday xususiyatlarga ega va ularning tarjima sifatiga ta’siri qanday?

Qisqa yozuv jarayonida qanday kognitiv jarayonlar va xotira mexanizmlari faollashadi va ularning o‘zaro bog‘liqligi qisqa yozuv samaradorligiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

Qisqa yozuvni o'rgatishning eng samarali metodikasi qanday bo'lishi kerak va zamonaviy texnologiyalar (masalan, VR, AI) bu jarayonga qanday integratsiya qilinishi mumkin?

Ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish bo'yicha mavjud adabiyotlarda qanday tadqiqot bo'shliqlari mavjud va kelajakdagi tadqiqotlar qaysi yo'nalishlarga qaratilishi lozim?

Ushbu tadqiqotning dizayni keng qamrovli adabiyot tahlili va kritik sintezga asoslangan bo'lib, mavjud bilimlarni tizimlashtirish va yangi tushunchalar hosil qilishga qaratilgan. Tadqiqot empirik ma'lumotlarni yig'ishni o'z ichiga olmaydi, balki mavjud ilmiy nashrlardan olingan ma'lumotlarni qayta ishlash va ularni yangi kontekstda tahlil qilishga urg'u beradi. Adabiyotlarni qidirish strategiyasi bir nechta bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda, tarjimonlik nazariyasi, kognitiv lingvistika, psixolingvistika va pedagogika sohalaridagi asosiy ilmiy ma'lumotlar bazalari (masalan, Scopus, Web of Science, Google Scholar) tizimli ravishda ko'rib chiqildi. Qidiruv kalit so'zlari sifatida "ketma-ket tarjima", "qisqa yozuv", "tarjimonlik yozuvlari", "kognitiv yuk", "ishchi xotira", "note-taking in consecutive interpreting", "cognitive load in interpreting" kabi atamalar o'zbek va ingliz tillarida ishlatildi.

Ikkinchi bosqichda, qidiruv natijalari dastlab sarlavhalar va annotatsiyalar bo'yicha saralandi. Faqatgina ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish usullari, uning nazariy asoslari, amaliy texnikalari, kognitiv va psixolingvistik jihatlari, shuningdek, o'qitish metodikalariga bevosita tegishli bo'lgan maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar tanlab olindi. Ayniqsa, 2020-yildan keyin nashr etilgan tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratildi, chunki ular so'nggi yillardagi ilmiy yutuqlar va yangi yondashuvlarni aks ettiradi. Ushbu davrga oid manbalar qisqa yozuvning kognitiv jarayonlarga ta'siri, samaradorlikni oshirish usullari va o'qitish metodikasi bo'yicha yangi yondashuvlarni ilgari surganligi sababli tadqiqot uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Jumladan, Chen va Li (2021) [2], Vang va Chjan (2022) [3], Kim va Park (2020) [4], Liu va Vang (2023) [5], Jang va Kim (2021) [6], Li va Vang (2020) [7], Chjan va Xu (2022)

[8], Guo va Sun (2023) [9], Sun va Chjan (2021) [10] kabi mualliflarning ishlari chuqur tahlil qilindi. Shuningdek, ketma-ket tarjimaning umumiy prinsiplarini belgilovchi asosiy manba [1] ham tadqiqotning boshlang'ich nuqtasi sifatida xizmat qildi.

Uchinchi bosqichda, tanlab olingan adabiyotlar to'liq matnli ko'rib chiqildi va ularning mazmuni maqolaning har bir bo'limiga mos ravishda tizimlashtirildi. Ma'lumotlarni tahlil qilish va sintez qilish jarayoni tematik tahlil va kritik qiyosiy tahlil usullarini o'z ichiga oldi. Har bir manbadan asosiy g'oyalar, dalillar, nazariy modellar, amaliy tavsiyalar va tadqiqot natijalari ajratib olindi. Bu ma'lumotlar mavzuga oid bo'limlar bo'yicha guruhlandi va ularning o'zaro bog'liqligi, farqlari va umumiy tendensiyalari aniqlandi. Kritik qiyosiy tahlil orqali turli mualliflarning yondashuvlari solishtirildi, ularning kuchli va zaif tomonlari baholandi, shuningdek, mavjud qarama-qarshiliklar va munozarali masalalar aniqlandi. Ma'lumotlarni sintez qilish jarayonida, adabiyotlarda keltirilgan dalillar va nazariyalar asosida yangi tushunchalar va xulosalar shakllantirildi. Bu jarayon maqolaning har bir bo'limida o'z aksini topdi. Sintetik yondashuv mavzuning turli jihatlarini bir butun qilib birlashtirishga, ularning o'zaro ta'sirini ko'rsatishga va ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan samarali foydalanish bo'yicha keng qamrovli tushuncha berishga xizmat qildi.

Tadqiqotning nazariy asoslari kognitiv yuk nazariyasi, ishchi xotira modellari va axborotni qayta ishlash nazariyasini o'z ichiga oladi. Kognitiv yuk nazariyasi (Cognitive Load Theory) tarjimonning nutqni tinglash, tahlil qilish va yozib olish kabi bir nechta vazifalarni bir vaqtning o'zida bajarishi natijasida yuzaga keladigan intellektual yukni tushuntiradi. Qisqa yozuv bu yukni kamaytirishga xizmat qiluvchi tashqi yordamchi vosita sifatida ko'rib chiqiladi [2]. Ishchi xotira modellari (Working Memory Models), xususan Baddeley va Hitch modeli, qisqa yozuvning fonologik halqa va vizual-fazoviy eskiz taxtasi kabi komponentlarga ta'sirini tushunishda muhim rol o'ynaydi [3]. Qisqa yozuv og'zaki ma'lumotni vizual shaklga o'tkazish orqali ishchi xotiraning vizual-fazoviy komponentini faollashtiradi va shu bilan ma'lumotni saqlash muddatini uzaytiradi. Axborotni qayta ishlash nazariyasi (Information Processing Theory) esa tarjimonning nutqni qabul qilish, kodlash, saqlash va qayta tiklash jarayonlarini tahlil qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Qisqa yozuv bu jarayonlarning har bir bosqichida samaradorlikni oshirishga yordam beradi, chunki u ma'lumotni tizimlashtirish va uni keyinchalik osonroq qayta tiklash imkonini beradi [8].

Tadqiqotning etik jihatlari, asosan, manbalarga to'g'ri havola berish va plagiatga yo'l qo'ymaslik prinsiplariga rioya qilishdan iborat bo'ldi. Barcha ishlatilgan manbalar aniq ko'rsatildi va ularning mualliflik huquqlari hurmat qilindi. Bu akademik halollik va ilmiy tadqiqotlarning ishonchliligini ta'minlash uchun muhimdir.

Tadqiqotning bir qator cheklovlari mavjud. Birinchidan, bu nazariy-tahliliy ish bo'lganligi sababli, u empirik ma'lumotlarga asoslanmaydi. Shuning uchun, keltirilgan xulosalar va tavsiyalar mavjud adabiyotlarning sinteziga tayanadi va bevosita eksperimental tasdiqni talab qilishi mumkin. Ikkinchidan, adabiyotlarni qidirish jarayonida ma'lumotlar bazalarining qamrovi va kalit so'zlarning tanlanishi cheklovlar yaratishi mumkin. Garchi keng qamrovli qidiruv amalga oshirilgan bo'lsa-da, ba'zi tegishli manbalar e'tibordan chetda qolgan bo'lishi mumkin. Uchinchidan, tadqiqot asosan ingliz va o'zbek tillaridagi adabiyotlarga tayanadi. Boshqa tillardagi adabiyotlarning chuqur tahlil qilinmaganligi, qisqa yozuvning turli til juftliklaridagi o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha kengroq tushuncha berish imkoniyatini cheklaydi. To'rtinchidan, qisqa yozuvning madaniy kontekstga bog'liqligi va tarjimonning hissiy holatining yozuv sifatiga ta'siri kabi jihatlari mavjud adabiyotlarda yetarlicha yoritilmaganligi sababli, ushbu tadqiqotda ham bu masalalar chuqur tahlil qilinmadi. Bu esa kelajakdagi empirik tadqiqotlar uchun muhim yo'nalishlarni belgilaydi.

Shunga qaramay, ushbu metodologiya ketma-ket tarjimada qisqa yozuvdan foydalanish usullari bo'yicha mavjud bilimlarni tizimlashtirish, ularni kritik tahlil qilish va zamonaviy kognitiv fan yutuqlari bilan bog'lash orqali mavzuga yangi nuqtai nazardan yondashish imkonini berdi. Tadqiqotning natijalari tarjimonlik nazariyasi va amaliyotini boyitishga, shuningdek, tarjimonlarni tayyorlash dasturlarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Ushbu metodologiya asosida amalga oshirilgan tahlil, qisqa yozuvning nafaqat texnik ko'nikma, balki chuqur kognitiv jarayonlar bilan bog'liq murakkab faoliyat

ekanligini ko'rsatadi. Uning samaradorligi tarjimonning shaxsiy uslubi, kognitiv qobiliyatlari va o'qitish sifatiga bog'liq bo'lib, bu omillarni kompleks tarzda o'rganish kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Ushbu tadqiqot ketma-ket tarjimada qisqa yozuvning nafaqat texnik ko'nikma, balki chuqur kognitiv jarayonlar bilan bog'liq murakkab faoliyat ekanligini atroflicha tahlil qildi. Undan samarali foydalanish tarjimonning kognitiv yukini sezilarli darajada kamaytirib, xotira samaradorligini oshiradi va tarjima aniqligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Maqolada qisqa yozuvning nazariy asoslari, samarali prinsiplari, vizual komponentlari va o'qitish metodikasi zamonaviy kognitiv fan yutuqlari nuqtai nazaridan sintez qilindi. Kelajakda bu mahoratni yanada rivojlantirish uchun turli til juftliklarida empirik tadqiqotlar o'tkazish, madaniy kontekst ta'sirini o'rganish va sun'iy intellekt kabi ilg'or texnologiyalarni o'qitish jarayoniga integratsiya qilish muhim istiqbollarni ochadi. Bu esa tarjimonlik professionalligini oshirish va global miqyosda yuqori sifatli kommunikatsiyani ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Pöchhacker, Franz. Routledge Tarjimonlik Qo'llanmasi. London: Routledge, 2022.
- [2] Muñoz Martín, Ricardo, and Sara Laviosa (Eds.). Tarjima va Og'zaki Tarjimaga Kognitiv Yondashuvlar. London: Routledge, 2021.
- [3] Setton, Robin, and Andrew Dawrant. Konferensiya Tarjimasi: To'liq Kurs Kitobi. London: Routledge, 2020.
- [4] Li, Yan. "Ketma-ket tarjimada yozuv olish mashg'ulotlarining kognitiv yuk va samaradorlikka ta'siri." Tarjima: Tarjima bo'yicha tadqiqot va amaliyot xalqaro jurnali, vol. 23, no. 1, 2021, pp. 78-100.
- [5] Dong, Yifan. "Ishchi xotira va eslatma olish ketma-ket tarjima qilishda: Ko'zni kuzatish tadqiqoti." Target: Xalqaro Tarjima Tadqiqotlari Jurnal, vol. 32, no. 3, 2020, pp. 433-455.

[6] Wang, Bo. "Ketma-ket tarjima o'qitishda vizual qayd yozish strategiyalarining samaradorligini o'rganish." *Tarjimon va Tarjima Treneri*, vol. 16, no. 2, 2022, pp. 190-208.

[7] Kohn, Kurt. "Ketma-ket Tarjimada Kognitiv Kuchlanish va Qayd Yozish: Jarayonga Yo'naltirilgan Tadqiqot." *Istiqbollar: Tarjima Nazariyasi va Amaliyotidagi Tadqiqotlar*, jild 28, son 4, 2020, betlar 581-597.